

УДК 94(477.85)

UDC

DOI: 10.17223/18572685/68/2

Охорона публічної безпеки та боротьба з правопорушеннями у Чернівецькій, Сучавській та Хотинській волостях Молдавської землі і Хотинській райї Османської імперії

М.К. Чучко

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

E-mail: m.chuchko@chnu.edu.ua

Авторское резюме

Стаття присвячена малодослідженій проблемі охорони публічної безпеки та боротьби із правопорушеннями на території між Верхнім Сиретом, Середнім Дністром та Сучавою, яка з середини XIV до останньої чверті XVIII ст. входила до складу Молдавської держави, складаючи Цецинську (з середини XV ст. Чернівецьку), Сучавську та Хотинську волості Молдавії, і була населена переважно православними русинами і волохами.

На основі аналізу письмових джерел та наукової літератури, автор констатує, що упродовж всього молдавського володарювання у Чернівецькій (до середини XV ст. Цецинській), Сучавській та Хотинській волостях (цинутах) спеціальних поліцейних органів, у їх сучасному розумінні, не було. До останньої чверті XVIII ст. функції з охорони публічної безпеки тут виконувалися молдавськими урядниками, куртенами та різними категоріями служилих людей – служиторів. Справа організації забезпечення правопорядку і, особливо, боротьби з розбійництвом на прикордонні, покладалася, насамперед, на старост-пиркелабів, які у XVIII ст. стали називатися ісправниками. Їм допомагали керівники околів, ветави міст, великі прикордонні капітани, аги, полковники, армаші, апроди та підлегли їм куртени і служитори цинутів (калараші, арнаути, бираніви, стражери, панцири, доробани), а також наймані бешлії. На рівні сільських громад правопорядок підтримувався двірниками та ватаманами села.

Після прилучення Хотинщини до імперії османів, охорону публічної безпеки в цій новоствореній турецькій райї було покладено на яничарів хотинського гарнізону, а за порядок в селах Хотинської нахії відповідали командири османських військових підрозділів – алайбеї.

Ключові слова: Молдавська держава, Османська імперія, русини, волохи, волость, райа, Цецин, Чернівці, Сучава, Хотин, ісправник, куртени, служитори, яничари.

Охрана публичной безопасности и борьба с правонарушениями в Черновицкой, Сучавской и Хотинской волостях Молдавской земли и Хотинской райе Османской империи

М.К. Чучко

Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича

Украина, 58012, г. Черновцы, ул. Коцюбинского, 2

E-mail: m.chuchko@chnu.edu.ua

Авторское резюме

Статья посвящена малоисследованной проблеме охраны публичной безопасности и борьбы с правонарушениями на территории между Верхним Сиретом, Средним Днестром и Сучавой, которая с середины XIV до последней четверти XVIII в. входила в состав Молдавского государства, образуя Цецинскую (с середины XV в. Черновицкую), Сучавскую и Хотинскую волости Молдавии, и была населена преимущественно православными русинами и волохами.

На основе анализа письменных источников и научной литературы автор констатирует, что на протяжении всего молдавского правления в Черновицкой (до середины XV в. в Цецинской), Сучавской и Хотинской волостях (цинутах) специальных полицейских органов, в их современном понимании, не было. До последней четверти XVIII в. функции по охране публичной безопасности здесь выполнялись молдавскими чиновниками, куртенами и разными категориями служилых людей – служиторов. Дело организации обеспечения правопорядка и особенно борьбы с разбоем на пограничье, возлагалось, прежде всего, на старост-пиркелабов, которые в XVIII в. стали называться исправниками. Им помогали околаши, ветвы городов, великие пограничные капитаны, аги, полковники, армаши, апроды и подчиненные им куртены и служиторы цинутов (калараши, арнауты, быране, стражеры, панцыри, дорабаны), а также наемные бешлии. На уровне сельских общин правопорядок поддерживался дворниками и ватаманами сел. После присоединения Хотинщины к Османской империи охрана публичной безопасности в этой новой турецкой райе была возложена на янычар хотинского гарнизона, а за порядок в селах Хотинской нахие отвечали командиры османских военных подразделений – алайбеи.

Ключевые слова: Молдавское государство, Османская империя, русины, волохи, во-
лость, райя, Цецин, Черновцы, Сучава, Хотин, исправник, куртены, служиторы, янычары.

Public security and prevention of offenses in Chernivtsi, Suceava and Khotyn volosts of Moldavia and Khotyn raiyah of the Ottoman Empire

M.K. Chuchko

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2 Kotsyubynskiy Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine
E-mail: m.chuchko@chnu.edu.ua

Abstract

The article focuses on the understudied problem of public security and prevention of offenses in the territory between the Upper Siret, the Middle Dniester and Suceava, which from the middle of the 14th to the last quarter of the 18th century was part of Moldova and formed Tsetsin (from the middle of the 15th century Chernivtsi), Suceava and Khotyn volosts of Moldova, mainly inhabited by Orthodox Rusins and Vlachs. Having analysed written sources and scholarly literature, the author states that throughout the entire Moldavian rule in Chernivtsi (until the middle of the 15th century in Tsetsin), Suceava and Khotin volosts (ținut) there were no special police agencies in the modern sense. Until the last quarter of the 18th century, public security was ensured by Moldovan officials, curteni and various categories of service people – slujitors. Ensuring law and order and fighting against robbery on the border was assigned, mainly, to the elders-pîrcălabs, who in the 18th century began to be called ispravniki. They were assisted by volost elders (okolashi), vetavs of the cities, great border captains, aghas, colonels, armashes, aprods and their subordinate curteni and ținut slujitors (călărași, arnauts, byrans, guards, armored warriors, dorobanii), as well as hired beshlis. The law and order in rural communities was maintained by dvornikis and vatamans (village elder). After the accession of the Khotyn region to the Ottoman Empire, the public security in this new Turkish raiyah was entrusted to the Janissaries of the Khotyn garrison; the commanders of the Ottoman military units – alai beys – were responsible for order in the villages of the Khotin nahiye.

Keywords: Moldavian state, Ottoman Empire, Rusins, Vlachs, volost (ținut), raiyah, Tsetsin, Chernivtsi, Suceava, Khotyn, ispravnik, curteni, slujitors, Janissaries.

Охорона публічної безпеки була і залишається невід'ємною функцією державної влади, яка виступає гарантом здійснення права. У модерному суспільстві охорону громадського порядку і функцію боротьби з правопорушеннями покладено на органи внутрішніх справ, зокрема на поліцію. У період середньовіччя і ранньомодерну доби окремих поліцейських органів у сучасному розумінні ще не було, як і бракувало писаного права, керуючись у присудах за злочини звичаєвим правом. Але вже тоді, зокрема й на теренах між Верхнім Сіретом, Середнім Дністром та Сучавою, які з середини XIV ст. стали частиною новопосталої Молдавської землі, з'явилася система державних органів, на які більшою чи меншою мірою покладалися завдання збереження внутрішнього порядку, тобто поліційні функції [11: 157–231; 26: 31, 57, 60, 71; 32: 120–124, 152–160; 34: 29–31, 33–34].

Варто відзначити, що проблема правоохоронної діяльності в Молдавській державі періоду середньовіччя та раннього нового часу досліджена недостатньо. Особливо це стосується території її північних волостей – Чернівецької, Хотинської та Сучавської, населених переважно православними русинами і волохами [26: 30; 62: 28]. У різні часи дослідники різних країн лише побіжно торкалися цього питання, головним чином при вивченні проблем, що стосувалися державного устрою, адміністрування, соціальних рухів, права та військової справи Молдавської землі в середині XIV – початку XIX ст. [3–5; 8; 9; 11; 15–19; 24–26; 32–34; 36–38; 41; 49–51; 53–60]. Зважаючи на це, варто зупинитися на окресленій проблемі у пропонованій статті більш докладно, спираючись на широке коло джерел – літописів, описів, документів, щоденників та спогадів [1; 7; 12–14; 20–23; 28–31; 39; 40; 42–48; 52; 61; 62], а також на науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників-науковців.

Наявні джерела засвідчують, що вже з XV ст. вищий нагляд за внутрішнім порядком, публічною безпекою, охороною міст, охороною кордонів та товарів першопочатково покладалася на теренах Молдавії на великого ворника, який командував військом. Але вже з першої половини XVI ст. ворник почав ділити командування збройними силами з портарем Сучави, який став хатманом та пиркелабом. Саме хатман пізніше замінив ворника у керівництві молдавським військом. Спочатку сучавський портар, якого можна вважати «першим поліцейським Сучави», включно до XVIII ст. стежив за охороною кордонів та підтримував порядок у столиці [2: 22; 9: 77–78; 12: 130–131; 24: 160–161; 29: 124; 40: 94; 41: 68; 51: 271–272; 56: 39–40; 62: 31].

Вищим урядовцям господаря у справі організації та забезпечення публічної безпеки і внутрішнього спокою допомагали на місцях старости-пиркелаби волостей-цинутів (пізніше ісправники цинутів),

голови околів, великі ветами міст та кордонів (згодом великі капітани), аги, полковники, армаші, апроди, а також контингенти куртенів та служиторів цинутів [32: 122–148, 150–162; 38: 11, 21, 60, 62; 39: 342; 53: 33, 37, 39–40; 56: 39–40; 62: 31–32].

З молдавських хронік і документів відомо, що у 30-х рр. XV – на початку XVI ст., внаслідок тривалих прикордонних сутичок між Польщею і Молдавією, на півночі країни панувала тоді жахлива анархія. Життя і майно жителів не було в безпеці, а села Хотинського та Чернівецького цинутів Молдавської землі були охоплені «розбоєм» [29: 31–33, 54, 66, 73, 79, 84, 120, 122; 53: 28–29]. Тому після певної стабілізації ситуації, вхолоди укладення 1457 року молдавсько-польської угоди про спільну боротьбу проти «лиходійців» на кордоні, господар Молдавії Петру Арон призначив «на границі – у Хотині і в Чернівецькій волості – двох панів справедливих і знатних, яких мають <...> вибирати між нашими молдавськими панами, щоб один був нам старостою хотинським, а другий поставлений чернівецьким, аби вже ті наші пани підтримували справедливість з ними з обох сторін, аби вже вони мали їх застерігати від усіх кривд, як самих себе, а вони теж мали б остерігати наших панів й охороняти, як самих себе, аби ж все могли ті дві землі держати з обох сторін однаково в мирі, в ласці й справедливості, щоб каралися лихі люди з обох сторін, а чесні могли б бути в спокої з обох сторін» [16: 142–143; 17: 32].

При укладанні мирних договорів між Польщею та Молдавією 1499 та 1510 рр. також були визначені умови підтримання порядку [16: 68, 71, 143]. 1519 року польський король Сигізмунд був змушений разом з молдавським воєводою Штефаном Молодим заснувати змішаний суд, який би складався з молдаван та поляків і в якому мали розглядати злочини, скоєні в прикордонних землях, бо жителям цих територій дошкуляли крадіжки, зґвалтування та викрадення жінок, убивства тощо. З молдавського боку за суддів були призначені управителі двох північних цинутів Молдавії, а саме: Хотинський та Чернівецький старости [16: 73, 144; 38: 65]. Було також створено прикордонну охорону. Положення про цей прикордонний суд були знову підтверджені 1527 року при поновленні мирного договору між польським королем Сигізмундом та воєводою Петром Рарешом, який тоді саме посів молдавський престол [16: 145]. Керівників Сучавської¹ та Хотинської волостей, з огляду на розташування їх адміністративних центрів у фортецях, називали пиркелабами (начальниками замків). Проте у польських документах хотинського пиркелаба досить часто називали також старостою, подібно як і очільника Чернівецького цинуту, адміністративний центр якого – містечко Чернівці, був однак неукріплений. Хоча попередники чернівецьких старост – старости

цецинські, мали свій осідок у замку Цецин – укріпленому центрі «Цецинської держави», розташованому на захід від Чернівців [16: 74–75; 37: 114, 102–103; 41: 70; 45: 85; 46: 625; 48: 19, 25; 49: 264; 51: 287–288; 53: 33].

До повноважень старост-пиркелабів, крім суто військово-адміністративних і фіскальних, належали також судові функції та збереження публічної безпеки в цинуті [50: 37, 44–45; 53: 29]. Зокрема, на таких повноваженнях хотинського пиркелаба наголошував літописець XVII ст. Г. Уреке, констатуючи: «Хотинський пиркелаб біля того кордону поблизу Лядської і Козацької Землі, суддя всіх того цинуту» [62: 31].

Проте, траплялися випадки, коли самі старости, замість того, щоби бути зберігачем правопорядку у своєму цинуті, ставали на злочинний шлях, особливо у сфері фінансових зловживань. Найбільш показовим прикладом є випадок з чернівецьким старостою великим баном Д. Макрі, який у 1729 р. вдався до шахрайства – привласнив собі частину грошей зібраного в його цинуті векаріту (податку на худобу). За це воєвода Грігорє II Гіка велів, щоб ватаг пажів закував його в кайдани, доставив з Чернівців у Ясси та кинув до в'язниці. Він мусив повернути вкрадені гроші та ще, крім того, виплатити п'ять гаманів штрафу [53: 34].

Пиркелаб також мусів турбуватися про оборону краю у разі вторгнення іноземних військ, організовувати боротьбу з мародерами [33: 9]. Так, наприклад, коли передові польські загони на початку серпня 1621 р. стали табором під Хотином, хотинський пиркелаб Мирон Барновський, уродженець с. Топорівці Чернівецької волості, який, відповідно до своїх функціональних обов'язків мав пильнувати безпеку молдавського прикордоння, не маючи достатніх сил, щоб затримати чисельно переважаючого противника, спираючись, очевидно, на місцевих служиторів, вдався до партизанської тактики боротьби з ним [16: 100]. Зокрема, учасник Хотинської кампанії люблінський воєвода Якуб Собеський занотував у своєму щоденнику, що 14 серпня «якийсь волох, Бернацький, ватажок зграї розбійників, ховаючись в сусідніх лісах, нападав із засідки на тих, які там рубали дрова або пасли худобу, при чому захопив багато коней, возів і людей, з яких 50 чоловік втекло.

Проти розбійників здійснили похід: Коначовський, людина заповзятлива, сотник, який відзначився під начальством Лісовського в московських війнах, і молдавський дворянин Бичек, ще раніше відомий як прихильник поляків» [20: 57–58].

Втім, людям М. Барновського, що чинила опір полякам в околицях Хотина, вдалося уникнути розгрому від противника. Пізніше, разом з татарами мурзи Кантеміра, пиркелаб розгорнув під Хотином широко-

масштабну партизансько-диверсійну діяльність на комунікаціях польського війська [20: 58, 63–64; 33: 9]. Літописець Мирон Костін пише, що за це М. Барновський був відмічений «султаном за служби його при Хотині, а тим паче татарськими беями, особливо Кантеміром» [13: 63].

У розпорядженні пиркелабів і старост були куртени. Перепискатастих 1591 року, засвідчив загальну кількість куртенів в Молдавії – 4683 осіб, з них: У Чернівецькому цинуті налічувалося 17 куртенів, у Сучавському 181, а у Хотинському – 77 [47: 219].

В XV та XVI ст. куртени округів (цинутів) перебували під керівництвом ворників і старост, а потім ватафів і великих ватафів землі, які командували стягом (полком) цієї землі. У джерелах збереглися імена окремих командирів куртян, зокрема з північних цинутів країни. Так, у документах 70-х років XVI ст. фігурує великий сучавський ветава Іо-нашко, син великого ворника Горішньої землі Білея [59: 293–294]. У документі від 3 квітня 1584 р. згадується Грігорє Удря великий ветава Сучави, колишній великий ветава Нямца [60: 238]. Деякі великі ветава ставали волосними старостами і навпаки. Приміром, Константин Рошка, що згадується 4 липня 1601 р. як великий ветава Хотина, у акті від 25 червня 1617 р. зазначений як хотинський пиркелаб. Натомість, Ончул Юрашкович, який в документі від 15 серпня 1616 р. фігурує як чернівецький староста, в акті від 8 березня 1620 р. згадується як великий ветава в Сучаві [60: 240]. На великих ветавів покладалося забезпечення служби внутрішньої «поліції», захоплення злочинців, охорона порядку, піклування про повернення боярам біглих селян та виконання судових рішень в цинутах [60: 236, 239].

Згодом, в середині XVII ст., великі ветава цинутів зникли. Їх замінили підпорядковані старостам великі капітани, під командуванням яких знаходилися віддали куртенів та служиторів [37: 38; 54: 185; 60: 243–245]. Приміром, з документу від 28 липня 1714 р. довідуємося про призначення молдавським воєводою Н. Маврокордатом великим капітаном Чернівців Д. Калмуцького. Господар вказував, що всі капітани і калараші «в стягах цього цинуту» мали слухатися його [60: 255–256]. Саме на великого капітана та його людей покладалося безпосереднє забезпечення порядку в регіоні та ловля злочинців. Проте через розорення служиторів і куртенів їх кількість в останній чверті XVII ст. значно скоротилася. Зокрема, під час третього правління господаря Молдавії Георгія Дуки (1678–1683), через великі податки багато куртян і служиторів залишили своїх батьків і братів, збіднівши, вони пішли в інші країни, а деякі стали поганими людьми і розбійниками [60: 35].

Для охорони в Хотині у 1656 р. стояв загін доробанців-піхотинців на чолі з агою [60: 205–206]

Влада волосних старост-пиркелабів та їхніх урядників не поширювалися на окремі населені пункти, власники яких отримували від воєвод імунітет щодо агентів держави – аналог візантійської ескусії [35: 15, 20–24]. До таких поселень, наприклад, належало село «Борхинешти» (Багринешть) Сучавської волості. У грамоті господаря Штефана Великого монастирю Молдавиця від 31 серпня 1458 р. зазначалося, що жителі згаданого монастирського села отримали «слобозію» і через це, «да не ходят у тум сели ни глобници от Сочавя <...> ни слид злодейских да не гонят у село том хотару» [21: 148–149].

Такий самий імунітет щодо агентів влади мало село «Великий Коцмань» з присілками, яке належало Радівецькому єпископству. У грамоті від 30 серпня 1479 р. стосовно жителів цього єпископського поселення воєвода Штефан Великий так само застерігав, щоби «ни един наш боярин, ани староста от Цьцина, ани глобници, ани переруби, ни судити их, ани глобу узети от них не за великое дило, ани за малое дило, ни за душогубство, ни за волочение дивку, шо съ там у Коцмани будет учинит, але щоби их судили наши епискупи или дворници их, яко више пишем». 23 серпня 1481 р. господар видав повторну імунітетну грамоту що єпископських вотчинах в Кіцмані і Радівцях [45: 256].

Аналогічним імунітетом щодо волосної адміністрації користувалося також село Топорівці, пожертвуване 9 грудня 1627 р. воєводою М. Барновським-Могилою монастиреві Успення Пресвятої Богородиці в Яссах, що був приклонений храму Воскресіння Господнього в Єрусалимі. У грамоті воєвода застерігав волосних службовців від будь-якого втручання в справи села, зокрема і в справі злочинів: «ни глобници ни дешюгубинари да не имают трьбу таму аще сълучится нькаа мертва за чоловими да не имаєт трьбу рабити велици с ворникци или глоабє възимаєт от того село не а имают възьти калугери от свьтаа монастир єж господства ми създахом в трог Яскому да събираєт тях всях да посилаєт до калугери єже прьбивають до Иєрусалимскаго церква». 1633 року воєвода Моїсей Могила та 1705 року господар Антіох Кантемир підтвердили наданий монастирю імунітет щодо с. Топорівці. Зокрема, у останній грамоті воєвода ще раз нагадував Чернівецькому старості та волосним урядникам, що їм забороняється втручатися у справи села Топорівці, а судовим чиновникам не дозволялося ні штрафувати людей з цього поселення, ні виносити який-небудь вирок, бо тільки настоятель Барновського монастиря в Яссах має право в Топорівцях займатися судочинством, карати винних та накладати грошові штрафи [44: 104, 158–159].

У періоди нестабільності в Молдавії ширилося соціальне розбишацтво, представлене гайдуками та опришками. У XV–XVIII ст. маємо

факти розповсюдження цього явища на півночі країни та боротьби з ним силових структур молдавської влади, зокрема у Сучавській, Чернівецькій та Хотинській волостях. До прикладу, у 1457 рр. тут діяв озброєний загін «злодіїв» якогось Лева, який чинив напади й на сусідні польські території [25: 56]. Про боротьбу з ним йдеться у грамоті молдавського господаря Петру Арона: «Ми, Петру воєвода... повідомляємо цим листом про те, що прийшли наші улюблені приятелі – пан Мужило Бучацький, снятинський, коломейський та коропецький староста, і пан Бартош із Язловця, староста Подільський, і поскаржилися нам про своє лихо та загибель їхніх дітей та їх братів і про збитки, завдані запроданцями та лиходіями, а саме якимсь Львовом та його спільниками, які, діставшись до королівської фортеці Снятина, учинили їм те горе і той збиток, а звідти повернулися до нашої країни, до Молдавії, з тими лиходіями. І ми, бачачи їхню скаргу і справедливе прохання, визнали разом із нашими панами їхню правоту і вислали їм того зрадника Леу та його спільників, і вони за своїм правом учинили їм відплату» [16: 142].

У Сучавській волості в 1622 р. гайдуки напали на монастир Путна і «забрали все, що було подаровано старими господарями, і ... 33 коні і гроші і килими і все, що знайшли». 1629 року на Путнянський монастир знов напав загін гайдуків у кількості з 50 чоловік. Того самого року розбійники розгромили монастирі Сучевиця та Воронець. Влада намагалася їх переслідувати, але тим вдалося втекти. Воєвода сусідньої Трансільванії на початку XVII ст. навіть розпорядився закрити кордон з боку Молдавії, бо звідти до його країни проникали розбійники. Він вимагав заборонити перехід кордону для бідняків, які йдуть з Молдавії з «краденою худобою» [8: 16].

Купцям з Польщі, які їхали через Молдавію у торговельних справах до Аккерману, щоби не постраждати від розбійників, наказувалося їздити «лише такими гостинцями, як Чернівецький, Хотинський і Сороцький. У грамоті молдавського воєводи Штефана IX Томші від 10 рудня 1614 р. зазначалося, що за умови слідування цими гостинцями купці можуть звертатися, посилаючись на цей акт, до місцевих старост з питань безпеки особи та товарів [6: 17; 18: 74].

Місцева влада не завжди могла дати раду з розбійниками наявними в її розпорядженні силами і господар допомагав служилими людьми. Так сталося, приміром, в середині 50-х років XVII ст., коли на півночі Молдавії з'явився розбійник Дитинка, який, за словами літописця М. Костіна, «на виду всіх явно без перешкоди ходив по Хотинському і Чернівецькому цинутах і управляв селянами. Воєвода Штефан послав стольника Бучока з багатьма служилими людьми, які розгромили його і всіх його людей розсіяли» [13: 140].

Подібним чином, влада змушена була боротися з опришками і в першій половині XVIII ст., надаючи місцевій адміністрації допомогу служителями з центру. Так, відомо, що на початку XVIII ст. молдавський воєвода Мігай Раковіце навіть досяг в боротьбі з розбійниками певних успіхів, очистивши від них гірську місцевість. Але ті перебазувалися у віддалені карпатські лісові масиви біля перевалів на молдавсько-трансильванському прикордонні, між м. Кимпулунг в Молдавії та Боршею в Марамуреші. Про це, зокрема, повідомляв у своєму подорожньому щоденнику суперінтендант (єпископ) лютеранської Церкви Верхньої Угорщини, словак за походженням, Даніель Крман, який разом зі шведським генерал-майором Маєрфельтом прямував у серпні 1709 р. зі ставки короля шведів Кала XII в Бендерах до Угорщини, прямуючи через Ясси, Сучаву та Кимпулунг, за яким починалися повні небезпек високогірні лісові масиви. За словами Д. Крмана, у Яссах, куди вони дісталися 22 серпня, до приділеного бендерським пашою для безпеки подорожніх «одного турецького капітана, званого аґа», який роздобував для них в дорозі по селах «їжу, пиття і свіжих коней». господар також надав їм для супроводу «двох капітанів з двадцятьма чотирма вояками і переказав, що нема вже ніякої небезпеки, бо ж він недавно вичистив молдавські гори від розбійників». Подальшу подорож з Сучави до Кимпулунга і далі до гіських перевалів, що вели в Марамуреш, Д. Крман в щоденнику описував так 25 добрались до Сучави, віддаленої майже на п'ятнадцять миль (від Ясс. – М.Ч.) (...).

З Сучави ми вирушили на Кімполюнг і дійшли туди наступного дня 26 серпня. Це місто розташоване у підніжжі молдавських вершин, які починаються в Угорщині і тягнуться до Чорного моря, де вони не є такі високі, як тут (...).

Коли тепер нарешті зійшлося усіх двадцять шість осіб, даних нам на супровід, і турецький аґа наказав привезти з кімполюнгських полонин свіжих коней, щоб змінити попередніх, рушаємо в дальшу дорогу... В цій дорозі мусимо переходити через ріку Молдаву багато разів більше, ніж учора, коли ми були між Сучавою й Кімполюнгом, де цю ріку треба було десять разів переходити. Щоб не наштотхуватись на бистрини, обрали ми доріжки й стежки, протоптані через стрімкий верх більше козами, ніж кіньми (...).

Крім безперестанної зливи приходять інші турботи. Там, де гори були найвищі, ми побоювались розбійників, про яких було відомо, що їх відлякувала велика кількість мандрівників та що вони відійшли до темніших гір. В деяких місцях їх помітила наша передня сторожа. На цих високих вершинах наша дорога була загороджена поваленими високими зрубаними деревами, щоб затримати наступ ворогів...

На гребенях цих гір ми зустріли кількох куруців, які були вислані до молдавського господаря. Вони нам сказали про стан справ удома.

Нам довелося спускатись до марамороських долин із такою стрімкістю, наче збігали по даху будь-якого будинку» [14: 130–133].

Чергове посилення в Молдавії воєводами-фанаріотами у 40-х роках XVIII ст. податкового тиску на служителів, вело до зменшення їх чисельності, перетворення на селян. А тим часом на польсько-молдавському прикордонні, особливо в долині Черемошу, активізується розбійництво [4: 55–57]. Зокрема, сюди заходять, рятуючись від переслідування з боку польської влади опришки з Галичини. Так, взимку 1742 р. у межах Молдавської землі, в с. Ростоки Русько-Кимпулунзького околу, з'явився відомий галицький опришок Олексій Добошук (Довбуш), який втік сюди, рятуючись від збройних загонів польського старости Кривоковського. Останній поінформував про це господаря Молдавії Костянтина Маврокордата, прохаючи допомогти його впіймати. Реагуючи на прохання польського старости, воєвода доручив Чернівецькому ісправнику, надіславш йому на допомогу служилих людей під проводом Діну Армаша, щоби він схопив розбійника для подальшої його передачі польській стороні. Проте Довбушу вдалося втекти, бо певна частина місцевих жителів йому симпатизувала. Тому Чернівецький ісправник наказав арештувати тих жителів з Ростоків, у кого переховувався ватажок опришків та забрати їхнє майно [58: 38–39].

Зважаючи на зростання розбишацтва, особливо в гірській місцевості і задля посилення там охорони публічної безпеки, воєвода К. Маврокордат навесні 1742 р. навіть видав хризів, яким уповноважив Чернівецького ісправника оголосити «тим в Руському Кимпулунзі, які жили в цій місцевості, до 300 людей, щоби виконували охоронну службу» [58: 38].

Варто відзначити, що у XVIII столітті молдавські господарі намагалися впорядкувати місцевий державний апарат, щоби підвищити його ефективність. У результаті запроваджених 1741 року в Молдавії реформ господаря К. Маврокордата старості і пиркелабів стали називали ісправниками (суддями). Відповідно, Чернівецького старосту та Сучавського портаря так само стали офіційно величати ісправниками. Разом з повноваженнями керувати всією адміністрацією на місцях, воєвода також надав їм координаційні повноваження поліції [4: 56, 58].

Згідно «Статуту» К. Маврокордата (1741 р.), у волості призначалися по два старости – ісправники. Функції останніх були чітко регламентовані. Зокрема, ісправникам вказувалося, що вони мають чинити суд, але не повинні брати жодних штрафів, данин, відробіткових днів, за

винятком штрафів зі злочинів, які вони можуть отримувати. Вони також не повинні мати «жодних намісників у волостях, але самі мають бути суддями». Без відома волосного ісправника, «жодній урядовій людині з наказами по волості не ходити, і нікому не дозволено чинити сваволю». Упійманих злочинців повинні ісправники лише допитати і дізнатися кого і наскільки пограбували, а відтак негайно відправити їх в Диван, повідомляючи при тому письмово про шкоду, яку ті завдали. Ісправники повинні наглядати у своїх волостях за священиками, іподияконами та іншими людьми, позбавленими дару й таких, що носять духовну одежу, і не карати таких людей, але давати їм печатки.

Ісправники не мали права збирати додаткових податей і давати служителям жалування, бо десятину, яку збирали злоташі слід було доправляти у скарбницю. Також слуги сільського голови, якщо де не будь зайдуть жінок і дівчат гулящих, не повинні брати нічого ні від такої жінки, як і від чоловіка, який мав з нею справу, без суду волосного ісправника. «А за намовою людей і бездоказово, не можна було звинувачувати будь-яку жінку чи дівчину, ані обручати їх» [31: 492, 494, 496–498; 57: 562].

У другій половині XVIII ст. ісправник мав чималий виконавчий апарат. Наприклад, у Чернівцях в розпорядження ісправника було 40 биранів (піших судових виконавців) на чолі з капітаном, 30 умблаторів (кінних слуг) на чолі з ватагом та 10 арнаутів (охоронці порядку) на чолі з чаушем. А під орудою великого капітана Кіцманя і 4 капітанів знаходилися кінна прикордонна сторожа – калараші чисельністю понад 100 осіб [30: 36–37]. Переписні відомості 1774 року констатують наявність каларашів не лише в Чернівецькому, але й у ряді сіл Хотинського цинуту, який на певний час російська окупаційна військова адміністрація повернула до складу Молдавії [23: 173–174].

Господар К. Маврокордат суттєво обмежив силу влади великих капітанів, підпорядкувавши їх волосним ісправникам. Зокрема, у 1742 р. воєвода наказував чернівецькому старості, щоб капітан з Кіцманя слухався його як старшого за віком боярина і як старосту [60: 251].

Починаючи з перших десятиліть XVIII ст. в Чернівцях також послуговувалися «бешліями» – вояками турецької поліції, яких використовували в Молдавії. Їх юрисдикція поширювалася на турків, зокрема, на турецьких торговців [53: 39].

Жителі окремих сіл, розташованих поблизу державного кордону, несли стражу, зокрема від проникнення розбійників. У привілеї стражерам з Опришан, наданому господарем Єремією Могилою в жовтні 1604 р., зазначено: «Дали єсми сєс лист господства ми стрьжаром от Опришани на то они да имают дрижати страж якож бив обичаи з давна, а на ловитв да не имают ходити николиже токмо да имают

пазити страж» [44: 91]. Кимполунзькі стражери комплектувалися місцевими пласшами. У 1769 р. ворник Кимпулунгу доносив, що там є порядна стража [60: 155].

Переписи населення Молдавії 1772 та 1774 рр. вже не згадують стражерів. Очевидно, ця категорія служителів злилася з панцирами – новим формуванням, створеним при воєводі Грігорі ІІ Гікі (1726–1733 рр.) для охорони порядку [60: 216]. Панцири набиралися з місцевих жителів і були розподілені по волостях. Командували ними капітани цинутів. Перші згадки про панцирів в північних волостях Молдавської землі зустрічаються у 40-х роках XVIII ст. Так, у акті від 15 січня 1748 р., виданому господарем Грігорі ІІ Гікою та адресованому боярину Лефтеру, великому капітану в Ропчі, йдеться про панцирів з с. Тереблече (вотчини монастиря Путна), яких з огляду на їхню службу звільнили від биру [42: 52]. Переписи 1772 та 1774 рр. фіксують панцирів в гірських та передгірних селах Чернівецької та Сучавської волостей [2: 34; 22: 53–54, 336–338, 342, 343, 345, 346]. На командирів панцирів покладался також обов'язок слідкували за належним виконанням селянами повинностей. Так, у 1767 р. воєвода Молдавії Грігорі Іон Каллімахі наказував Андрію, капітану з Ропчі, щоби він простежив за тим, аби селяни з Багринешть вчасно давали дижму [43: 28].

Старости-ісправники цинутів використовували згаданих вище службовців для служби безпеки та при різних правових справах. Ще раніше, коли староста не мав у своєму розпорядженні достатньої кількості судових службовців, вони мали також переслідувати розбійників та виконувати інші служби [32: 162; 50: 37, 44–45].

За свідченням Г. Сплєні, перелічені волосні чиновники та службовці молдавського воєводи не отримували якоїсь точно встановленої платні [30: 35–37]. Тільки арнаути одержували у другій половині XVIII ст. щомісячно по 5 фл.; платили також турецьким бешліям [30: 36].

На додаток до адміністративно-поліційних функцій у цинуті, старости, зокрема Чернівецькі, також мали стежити за проведенням щорічних ярмарків та порядком при здійсненні ярмаркових операцій, але про санітарну і пожежну справу тощо, які належати тоді до поліційної сфери, констатував Г. Сплєні, не дбали взагалі [30: 37–38]. Також він відзначав, що в поселеннях «вулиці ночами не охоронялися»... Часто ширилися чутки про грабунки та вбивства на дорогах» [30: 38].

Для тримання злочинців у Чернівцях була темниця (в'язниця): у перші десятиліття XVIII століття вона знаходилася в центрі міста. Відомо, що у XVIII ст. якогось Георгія, начальника в'язниці, навіть призначили чернівецьким старостою. Смертні вироки виносили тільки при дворі молдавського господаря [19: 48; 53: 35].

Чернівці, Хотин та Сучава розташовувалися на землях, котрі вважалися державною власністю й перебували під юрисдикцією молдавського господаря. Там, крім волосної адміністрації, існували органи міського самоврядування (міська рада, що складалася з «шолтуза» або «війта» та «пиргарів» або тарійшин), які наділялися судовими функціями [17: 34; 32: 166–168; 51: 315, 322; 55: 71, 74].

У селах керували «двірник» (суддя) і від одного до трьох «ватаманів» (підсудки, помічники). Вони залагоджували дрібні суперечки між селянами [5: 188–189; 22: 21–22; 30: 36; 51: 326]. У важливіших справах селян судив представник господаря. У важливіших справах селян судив представник господаря – ворник, паркалаб або староста [5: 180; 26: 44–45; 32: 152; 55: 71]. У карних справах за вбивство, коли жертвою була звичайна особа, не шляхетного походження, право сатисфакції належало членам родини вбитого.

Традиційно, селяни, крім інших повинностей, мали виконувати сторожову службу та розшукувати злочинців (провадити «гоніння сліду» в межах громади). Існувала відповідальність села за вбивство людини. На території села Альботени знайдено труп убитого грека. Не виявлено злочинця. Староста м. Чернівців заплатив грекам за «душогубство» (дав 158 волів і коров, 20 коней і 600 овець), а господар Богдан документом від 1570 р. визнав вільне село власністю старости, зробивши вільних селян залежними [26: 65].

Коли на левадах, що належали до міста Чернівці, було знайдено два трупи замордованих поляків, місто відмовилося від цих левад, які лежали по другий бік ріки Пруту – очевидно не будучи спроможним знайти злочинців, ані «відвести сліди» від своєї власності. Тоді боярин Матейаш Гаврілаш заплатив душогубство, а господар Молдавії Мирон Барновський-Могила визнав за ним у власність згадані левади й подарував грамотою від 8 квітня 1627 р. присілок Денисівку цьому бояринові. Пізніше, в часи правління господаря Василе Лупу керівники міста Чернівці пробував відсудити згадані левади, але воєвода присудив відмовити їм у позові, закріпивши своє рішення у грамоті від 30 вересня 1635 р. [19: 37–39; 53: 44–45].

Схожі випадки передачі частини поселення у власність того, хто заплатив за «за людиногубство» на його території зафіксовано й у грамотах що стосувалися території Хотинського цинуту. Так, у підтверджувальній грамоті господаря Георгія Штефана своєму слугі Дарію Стирче на дві частини села Хриманкауць в Хотинській волості від 8 березня 1654 (7162) року, зазначено, що іншу частину села він придбав заплативши «викуп за людиногубство, що було скоєне на хотарі Хриманкауць, разом з Куличинами і з Димидянами, і з Трибисеуцями, і з Бричанами, і з Васкауцями, ще в дні Олександра Ілляша воєводи».

Згадка про цю подію також міститься у грамоті господаря Василе Лупу від 1644 року, якою він підтверджує колишньому вістієрнику Йорданію Бухушу, великому спатареві Єгору, Дарію та Костянтину Стирчам та Драгушеску село Гриманкауць у Хотинській волості, де мовиться, що вони заплатили встановлений штраф за знайдене на території Гриманкауцької садиби тіло вбитої людини і зверх того втратили сімнадцять волів, з приводу вищезгаданого смертовбивства [15: 277].

Наведені вище приклади засвідчують присутність у звичаєвому праві Молдавської землі принципу колективної відповідальності за вбивство, в основі якого лежить не кровна спорідненість, а територіальне сусідство, общинні зв'язки мешканців одного села або громади, які мали спільно платити за вбивство, скоєне на їхній території. У випадку, якщо громада або землевласник були не в змозі знайти винного або сплатити штраф за знайдений на їх території труп, то земля відбиралася в господарський домен. Якщо сам власник або громада не могли заплатити судовий штраф за знайдений на території громади труп, його міг внести хтось інший. Проте, у такому випадку він набував прав власності над цією землею. Натомість, коли тіло було знайдено на пустці, штрафу не було, але той, хто його сплатив, отримував право власності на цю землю. Тому виявивши на своїй території труп, громада була змушена розшукати і представити на суд вбивцю, щоб уникнути штрафу, який збирали глобніки [4: 30].

Після того як в 1715 р. Хотинський цинут було відторгнуто від Молдавії і перетворено в турецьку райю (мілітаризовану зону), тамтешню османську адміністрацію очолював мухафіз – комендант фортеці Хотин [44: 100–101; 56: 142–145]. Публічну безпеку охороняли яничари гарнізону, а за порядок в селах Хотинської райї відповідали команди османських військових підрозділів – алайбеї [10: 183; 27: 103].

Розповідаючи про поліційні функції хотинських яничар, секретар арсеналу Хотинської фортеці у 1718–1728 рр. османський географ Ібрагім Хамді-ефенді у своїх записках про Валахію і Молдавію 1740 року констатував, що «на північний захід від Хотина, через дорогу від колишнього Сванека (Жванця. – М.Ч.), у місцевості, званій Атак, хотинський дефтердар (фінансовий чиновник. – М.Ч.) Мустафа-ага заснував ярмарок і збудував для цього на березі Дністра великий караван-сарай, навіси для торговців, стайні для коней баришників. Там було 50 корчмів, в яких проживали музиканти-поляки та гарні дівчата. Двадцять яничарів охороняють там порядок. Ярмарок організовують сім разів на рік» [7: 140].

Автохтонному населенню Хотинської райї османська влада залишала певну адміністративну й релігійну автономію. Мешканці сіл обирали свого війта-ворника, який репрезентував населення перед

османською адміністрацією, а також виконував над автохтонами судові функції. У правовому відношенні місцеве населення – руснаки і молдавани керувалося переважно власними звичаями [26: 78].

Про правовідносини в Хотинській райі кінця XVIII – початку XIX ст. залишив записи, зроблені на основі спогадів старожилів-русинів перед 1861 роком, російський публіцист і етнограф О. Афанасьєв-Чужбинський. У своїх «Нарисах Дністра» він їх описував так: «Власне, наша Буковина, або, краще сказати, майже весь Хотинський повіт – це Райя, колишнє володіння хотинського паші, через що і тутешні мешканці дотепер називаються райянами. Звичайно, тут уже не лишилося слідів турецького панування, але подекуди ще збереглися чудові турецькі сади і фонтани та де-не-де (у Клишківцях, Рухотині тощо) знайдеться кілька старих, які ще служили у турків. Вони розповідають про життя за колишніх часів – втрачене для нас через відсутність писемних пам'яток, проте цікаве. З їхніх оповідок можна зробити висновок, що селянам тоді жилося добре, і вони не зазнавали жодних утисків, за винятком одного: ані вродливої жінки, ані гарненької доньки несила було втримати вдома – турки неодмінно їх переманювали й наvertsали у магометанство. У Райї жили поміщики, які сплачували паші певну суму, і жили вони патріархально. Якщо ж з'являлися солдати з хотинського гарнізону, то не обходилося без насильства. Воно, утім, не минало безкарно, позаяк поміщик не мирився із втратою селянина, а їхав до Хотина і домагався у паші сатисфакції. Та якщо приїздив якийсь чиновник із Константинополя і якщо цей чиновник бешкетував – на це вже не було ради, і на його пустощі дивилися крізь пальці. Без сумніву, такі чиновники приїздили рідко, й життя райян минало доволі мирно.

Єдине, за що турки переслідували та жорстоко карали, – це крадіжки і злочини, ввійманий на місці злочину, неминуче потрапляв на шибеніцу, яка постійно стояла у хотинській фортеці. Один дідусь, в якого я мешкав у Клишківцях, розповідав, що його родич якось поцупив на базарі просту глиняну люльку, і як не клопоталися за нього рідні, як не просив сам власник вкраденої люльки – винуватця повісили. “Так-таки, хоч би вкрав цибулину, то одвезуть до Хотиня й завісять”, – підсумував дідусь і, махнувши рукою, пожалкував, що тепер не вішають злодіїв і що нині обікрасти людину не вважається за гріх. У Хотині в той час жили євреї, які займалися торгівлею й не славилися доброчесністю у цій справі. Щойно хтось зайшов до єврейської крамнички – а турок вже чатує на покупця біля виходу. Довідавшись, що й скільки куплено, турок іде до крамнички турецької та переважає товар: якщо все відпущено як слід, єврея не чіпають, але якщо покупця обважили, єврея забирають і, залежно від обставин, накладають

пеню або б'ють по п'ятах; та якщо євреї попадуться вдруге – ведуть на шибеницю» [1: 3–4].

Після прилучення Хотинської райї до Російської імперії в 1812 р., російська влада певний час зберігала на новонабутій території, яку офіційно назвали Бессарабією, старі порядки, що були характерними для доби молдавського правління [3: 113–115; 28: 271, 280, 283].

Отже, у підсумку можна констатувати, що на теренах між Верхнім Сіретом, Середнім Дністром та Сучавою, які з середини XIV ст. увійшли до складу новоствореної Молдавської держави, упродовж всього молдавського володарювання у Чернівецькій (до середини XV ст. Цецинській), Сучавській та Хотинській волостях (цинутах) спеціальних поліцейних органів, у їх сучасному розумінні, не було. До останньої чверті XVIII ст. функції з охорони публічної безпеки тут виконувалися молдавськими урядниками, куртенами та різними категоріями служилих людей – служиторів. Спершу найвищим урядником з поліцейними функціями були командувачі війська – великий ворнік, а відтак портар Сучавою, який з кінця XVI ст. став називатися хатманом. На місцях, у цинутах Молдавської землі, зокрема, Чернівецькому, Сучавському та Хотинському, справа організації забезпечення правопорядку і, особливо, боротьби з розбійництвом на прикордонні, покладалася, насамперед, на старост-пиркелабів, які у XVIII ст. стали називатися ісправниками, керівників околів, ветавів міст, великих прикордонних капітанів, агів, полковників, армашів, апродів та підлеглих їм куртенів і служиторів цинутів (каларашів, арнаутів, биранів, стражерів, панцирів, доробанів), а також найманих бешліїв. На рівні сільських громад правопорядок підтримувався двірниками та ватаманами села. До обов'язків громади входила також повинність «гоніння сліду» злочинця в межах її «хотаря». Деякі села, зокрема монастирські, користувалися щодо цієї повинності імунітетом, як і від втручання у справу розслідування і суду урядників молдавського господаря – глобників і душигубінарів.

Після прилученням Хотинщини до імперії османів, охорону публічної безпеки в новоствореній турецькій райї було покладено на яничарів хотинського гарнізону, а за порядок в селах Хотинської нахії відповідали командири османських військових підрозділів – алайбеї.

Примітки

1. Пиркелаб «стольного града» Сучавського спершу носив звання двірника, відтак портаря, а пізніше хатмана та ісправника [12: 95–96; 43: 37, 195; 52: 65; 9: 78].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Афанасьєв-Чужбинський А.С.* Поїздка в Южну Росію. Очерки Дністра / [соч.] А. Афанасьєва-Чужбинського. СПб., 1893. Т. VIII.
2. *Бакалов С.* Молдавські козаки. Проісходження, еволюція і організаційна структура (XVI–XIX вв.) // Соціальна історія: Науковий збірник / за ред. проф. Г.Д. Казьмирчука. Київ, 2012. Вип. VIII. С. 14–35.
3. *Бессарабія* / под ред. П.А. Крушевана. М., 1903.
4. *Буковина: історичний нарис* / за заг. ред. В.М. Ботушанського. Чернівці, 1998.
5. *Галбен А.И.* Из истории феодального права Молдовы XVIII–XIX вв. (турецко-фанариотский период). Кишинэу, 1998.
6. *Грябан В., Чучко М.* Ринки та ярмарки буковинської столиці: науково-популярний нарис. Чернівці, 2009.
7. *Губоглу М.* Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине // Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. М., 1964. С. 131–161.
8. *Драгнев Д.М.* Гайдуки – народные мстители: Очерк истории героической борьбы молдавских гайдуков против местных и иноземных угнетателей. Кишинев, 1962.
9. *Жуковский А.* Історія Буковини. Чернівці, 1991. Ч. 1.
10. История Османского государства, общества и цивилизации: в 2 т. / под ред. Э. Исханоглу; Исслед. центр исламской истории, искусства и культуры (IRICA); пер. с тур. В.Б. Феоновой; под ред. М.С. Мейера. М., 2006. Т. 1.
11. История Румынии / И. Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. М., 2006.
12. *Кантемир Д.* Описание Молдавии. Кишинев, 1973.
13. *Костин М.* Летопись земли Молдавской / пер. летописи с молд. М. Лупашко. Кишинев: Б.и., 2014.
14. *Крман Д.* Подорожній щоденник (Itinerarium 1708–1709). Київ, 1999.
15. *Мандзяк А.С.* История Сокирянщины в документах и материалах: От первых упоминаний до 1812 года / авт. и сост. А.С. Мандзяк. Сокирянщина, 2015.
16. *Масан О.М.* Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.) / В.М. Ботушанський, С.М. Гакман, Ю.І. Макар та ін; за заг. ред. В.М. Ботушанського. Чернівці, 2005. С. 9–168.
17. *Масан О.* Градъ на Днѣстръ Хотѣнь // Буковинський історико-етнографічний вісник. Чернівці, 1996. С. 31–37.
18. *Масан О.* Поміж військових лихоліть (з історії міста й околиць у XVI–XVII ст.) // Буковинський журнал. 2007. Ч. 4. С. 72–83.
19. *Масан О.* Чернівці в другій половині XIV–XVIII ст. (до 1775 р.) // Чернівці: Історія і сучасність / за заг. ред. В. Ботушанського. Чернівці, 2009. С. 23–74.

20. Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. Вып. II (перв. половина XVII ст.) / Ф. Евлашевский, Я. Собеский, С. Окольский, Г. Боплан. Освобождение невольников. Б. Машкевич; пер. К. Мельник (под редакцією В. Антоновича). Киев, 1896.

21. Молдавия в эпоху феодализма: Славяно-молдавские грамоты. XV–XVI вв. Кишинев, 1978. Т. II.

22. Молдавия в эпоху феодализма: Переписи населения Молдавии в 1772–1773 и 1774 гг. Кишинев, 1975. Т. VII, ч. 1.

23. Молдавия в эпоху феодализма: Переписи населения Молдавии в 1772–1773 и 1774 гг. Кишинев, 1975. Т. VII, ч. 2.

24. *Мохов Н.А.* Молдавия эпохи феодализма (от древнейших времен до начала XIX века). Кишинев, 1964.

25. Нариси з історії Північної Буковини / редкол.: Ф.П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Киев, 1980.

26. *Новосівський І.* Нарис історії права Буковини і Басарабії // Наукове товариство імені Шевченка. Записки. Нью-Йорк, 1986. Т. 199.

27. *Петросян И.П.* Янычары в Османской империи. Государство и войны (XV – начало XVII в.). СПб., 2019.

28. *Свиньин П.* Описание Бессарабской области, в 1816 г. // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1867. Т. VI. С. 175–320.

29. Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв. / Ф.А. Грекул. М., 1976.

30. *Сплени Г. фон.* Опис Буковини / пер. з нім., передмова і коментар О.Д. Огуя, М.М. Сайка. Чернівці, 1995.

31. Уставъ Молдавіи 1741 года, изданный Іо Константиномъ Николаемъ Вель Воеводою, Божією милостію Господаремъ земли Молдавской // Записки императорского Одесского общества истории и древностей. Одесса, 1877. Т. X. С. 492–498.

32. *Чучко М.* Молдавське урядування на території Цецинської/Чернівецької, Сучавської та Хотинської волостей // Історія розвитку органів влади на території Чернівецької області. Монографія / С.М. Гакман, О.В. Добржанський, Т.В. Долинянська, А.М. Круглашов, Я.С. Мельничук, І.А. Піддубний, А.В. Федорук, В.Ф. Холодницький, М.К. Чучко, М.В. Ярмистий; за заг. ред. О.В. Добржанського, А.М. Круглашова, М.В. Ярмистого. Чернівці, 2014. С. 106–187.

33. *Чучко М.* Хотинська війна 1621 року і придунайські князівства: воєнний та дипломатичний аспекти участі Молдавії і Валахії у польсько-османському конфлікті // XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни: тези доповідей. Чернівці, 22–23 жовтня 2021 р. / наук. ред. О.В. Добржанський. Чернівці, 2021. С. 9–11.

34. *Чучко М., Пивоваров С.* Образование Земли Молдавской и формирование ее северных границ во второй половине XIV – начале XVI в. в свете

письменных источников и археологических материалов // *Русин*. 2010. № 4. С. 28–38.

35. *Яковенко П.А.* Къ историѣ иммунитета въ Византии. Юрьевъ, 1908.

36. *Basarabia*. Monografie sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu. Chișinău. 1926.

37. *Bălan T.* Vornicia în Moldova. Cernăuți, 1931.

38. *Brezoianu I.* Vechile instituțiuni ale României: (1327-1866): cu un appendice estras din mai mult de ua sută chrisobuli, spre limpedzirea chronologiei a domnitorilor Terrei-românesci, pe secolii XIV, XV și XVI. București, 1882.

39. Calatori străini despre Țările Române. București, 1983. Vol. VIII.

40. *Costin N.* Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumini pîna la 1601 și de la 1709 la 1711. Iași, 1976.

41. *Curpăn V.-S.* Istoria dreptului românesc. Iași, 2014.

42. Documente bucovinene / Teodor Bălan. Cernăuți, 1939. Vol. V.

43. Documente bucovinene / Teodor Bălan. București, 1942. Vol. VI.

44. Documente bucovinene / Teodor Bălan. Iași, 2005. Vol. VII.

45. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publicate de Mihai Costachescu. Iași, 1931. Vol. I.

46. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publicate de Mihai Costachescu. Iași, 1932. Vol. II.

47. Documente privitoare la istoria Românilor urmare la colectiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki / Publicate de Ioan Bogdan. București, 1900. Vol. XI.

48. Documenta României Historica. Seria A. Moldova. București, 1975. Vol. 1.

49. *Eșanu A., Eșanu V.* Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine și fapte. București, 2004.

50. *Filitti I.C.* Despre vecea organizare administrative a principatelor Române. București, 1935.

51. *Giurescu C.C.* Istoria românilor. București, 2003. Vol. II.

52. *Iorga N.* Studii și documente cu privire la istoria românilor. București, 1904. Vol. VI. Partea II.

53. *Kaindl R.F.* Geschichte von Czernowitz=Кайндль Р.Ф. Историѣ Чернівців. Чернівці, 2005.

54. *Mareci H.* Din arhiva lui Teodor Bălan (III) [Bălan T. Calarași de Coțmani] // *Codrul Cosminului*. 2005. № 11. P. 183–200.

55. *Negru I.* Istoria dreptului Românesc. Nagard Lugoj, 2014.

56. *Nistor I.* Istoria Basarabiei. București, 1991.

57. *Nistor I.* Istoria românilor. București, 2002. Vol. 1.

58. *Nistor I.* Români și ruteni în Bucovina. București, 1915.

59. *Stoicescu N.* Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV–XVII. București, 1971.

60. *Stoicescu N.* Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române. București, 1968.

61. *Suceava*. Fila de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului 1388–1918. Bucureşti, 1989. Vol. 1.
62. *Ureche G., Costin M., Neculce I.* Letopisetul Ţării Moldovei....: Cronici / Ingr. Textelor, glosar şi indici de Tatiana Celac. Chişineu, 1990.

REFERENCES

1. Afanasiev-Chuzhbinskiy, A.S. (1893) *Poezdka v Yuzhnuyu Rossiyu. Ocherki Dnestra* [Journey to South Russia. Essays on the Dniester]. Vol. VIII. St. Petersburg: [The Maritime Ministry].
2. Bakalov, S. (2012) Moldavskie kazaki. Proiskhozhdenie, evolyutsiya i organizatsionnaya struktura (XVI–XIX vv.) [Moldavian Cossacks. Origin, evolution and organizational structure (the 16th – 20th centuries)]. In: Kazmirchuk, G.D. (ed.) *Sotsial'na istoriya* [Social History]. Vol. VIII. Kyiv: [s.n.]. pp. 14–35.
3. Krushevan, P.A. (ed.) (1903) *Bessarabiya* [Bessarabia]. Moscow: [s.n.].
4. Botushansky, V.M. (ed.) (1998) *Bukovina: istorichniy naris* [Bukovina: a historical essay]. Chernivtsi: Zelena Bukovina.
5. Galben, A.I. (1998) *Iz istorii feodal'nogo prava Moldovy XVIII–XIX vv. (turetsko-fanariotskiy period)* [From the history of the feudal law of Moldova in the 18th – 19th centuries. (Turkish-Phanariot period)]. Chişinău: [s.n.].
6. Gryaban, V. & Chuchko, M. (2009) *Rinki ta yarmarki bukovins'koï stolitsi: naukovo-populyarniy naris* [Markets and fairs of the Bukovina capital: a nonfiction essay]. Chernivtsi: Poligraf-servis.
7. Guboglu, M. (1964) Turetskiy istochnik 1740 g. o Valakhii, Moldavii i Ukraine [A Turkish source from 1740 about Wallachia, Moldavia, and Ukraine]. In: Tveritina, A.S. (ed.) *Vostochnye istochniki po istorii narodov Yugo-Vostochnoy i Tsentral'noy Evropy* [Oriental sources on the history of the peoples of South-Eastern and Central Europe]. Vol. 1. Moscow: Nauka. pp. 131–161.
8. Dragnev, D. M. (1991) *Gayduki – narodnye mstiteli: Ocherk istorii geroicheskoy bor'by moldavskikh gaydukov protiv mestnykh i inozemnykh ugnitateley* [Haiduks – People's Avengers: An Essay on the History of the Heroic Struggle of Moldavian Haiduks against Local and Foreign Oppressors]. Chişinău: Ştiinţa.
9. Zhukovsky, A. (1991) *Istoriya Bukovini* [History of Bukovina]. Vol. 1. Chernivtsi: Redaktsiyno-vidavnicchiy vidil oblpoligrafvidavu.
10. Iskanoglu, E. (ed.) (2006) *Istoriya Osmanskogo gosudarstva, obshchestva i tsivilizatsii* [History of the Ottoman State, Society, and Civilization]. Vol. 1. Translated from Turkish by V.B. Feonova. Moscow: Vostochnaya literatura.
11. Bolovan, I., Pop, I.-A. et al. (2006) *Istoriya Rumynii* [History of Romania]. Translated from Romanian. Moscow: Ves' mir.
12. Kantemir, D. (1973) *Opisanie Moldavii* [Description of Moldova]. Chişinău: [s.n.].

13. Costin, M. (2014) *Letopis' zemli Moldavskoy* [Chronicle of the Moldavian Land]. Translated from Moldavian by M. Lupashko. Chişinău: [s.n.].
14. Krman, D. (1999) *Podorozhniy shchodennik (Itinerarium 1708–1709)* [Travel Diary (Itinerarium 1708–1709)]. Kyiv: [s.n.].
15. Mandzyak, A.S. (2015) *Istoriya Sokiryanshchiny v dokumentakh i materialakh: Ot pervykh upominaniy do 1812 goda* [History of Sokiryanschina in documents and materials: From the first mentions to 1812]. Online: Website “Sokiryanshchina”.
16. Masan, O.M. (2005) Bukovina yak ob'ekt mizhnarodnikh vidnosin z davnikh chasiv do 1774 r. [Bukovyna as an object of international relations from ancient times to 1774]. In: Botushansky, V.M. (ed.) *Bukovina v konteksti evropeys'kikh mizhnarodnikh vidnosin (z davnikh chasiv do seredini XX st.)*. Chernivtsi: Ruta. pp. 9–168.
17. Masan, O. (1996) Grad na Dnestre Khotyn [Khotyn – a city on the Dnister]. *Bukovins'kiy istoriko-etnografichniy visnik*. pp. 31–37.
18. Masan, O. (2007) Pomizh viys'kovikh likholit' (z istorii mista y okolits' u XVI–XVII st.) [Between military troubles (from the history of the city and its environs in the 16th – 17th centuries)]. *Bukovins'kiy zhurnal*. 4. pp. 72–83.
19. Masan, O. (2009) Chernivtsi v drugi polovini XIV–XVIII st. (do 1775 r.) [Chernivtsi in the second half of 14th – 18th centuries (until 1775)]. In: Botushansky, V. (ed.) *Chernivtsi: Istoriya i suchasnist'*. Chernivtsi: Zelena Bukovina. pp. 23–74.
20. Evlashevsky, F. et al. (1896) *Memuary, otnosyashchiesya k istorii Yuzhnoy Rusi* [Memoirs relating to the history of Southern Russia.]. Vol. II. Kyiv: Korchak-Novitsky.
21. Dmitriev, P.G. et al. (1978) *Moldaviya v epokhu feodalizma: Slavyano-moldavskie gramoty. XV–XVI vv.* [Moldova in the era of feudalism: Slavic-Moldovan letters. 15th–16th centuries]. Vol. 2. Chişinău: Ştiinca.
22. Dmitriev, P.G. et al. (1975a) *Moldaviya v epokhu feodalizma: Perepisi nasele-niya Moldavii v 1772–1773 i 1774 gg.* [Moldavia in the Age of Feudalism: Population Censuses of Moldavia in 1772–1773 and 1774.]. Vol. 7(1). Chişinău: Ştiinca.
23. Dmitriev, P.G. et al. (1975b) *Moldaviya v epokhu feodalizma: Perepisi naseleniya Moldavii v 1772–1773 i 1774 gg.* [Moldavia in the Age of Feudalism: Population Censuses of Moldavia in 1772–1773 and 1774.]. Vol. 7(2). Chişinău: Ştiinca.
24. Mokhov, N.A. (1964) *Moldaviya epokhi feodalizma (ot drevneyshikh vremen do nachala XIX veka)* [Feudal Moldavia (from ancient times to the early 19th century)]. Chişinău: [s.n.].
25. Shevchenko, F.P. et al. (eds) (1980) *Narisi z istorii Pivnichnoi Bukovini* [Essays on the History of Northern Bukovina]. Kyiv: [s.n.].
26. Novosivskiy, I. (1986) *Naris istorii prava Bukovini i Basarabii* [Essay on the history of law in Bukovina and Bessarabia]. New York: [s.n.].

27. Petrosyan, I.P. (2019) *Yanychary v Osmanskoy imperii. Gosudarstvo i voyny (XV – nachalo XVII v.)* [Janissaries in the Ottoman Empire. State and wars (the 15th – early 17th century)]. St. Petersburg: Nauka.

28. Svinin, P. (1867) *Opisanie Bessarabskoy oblasti, v 1816 g.* [Description of the Bessarabian region in 1816]. *Zapiski imperatorskago Odesskago obshchestva istorii i drevnostey*. 6. pp. 175–320

29. Grekul, F.A. (1976) *Slavyano-moldavskie letopisi XV–XVI vv.* [Slavic-Moldovan chronicles of the 15th – 16th centuries]. Moscow: Nauka.

30. Spleni, G. von (1995) *Opis Bukoviny* [Description of Bukovina]. Translated from German by O.D. Oguy, M.M. Sayko. Chernivtsi: Ruta.

31. Moldova. (1877) *Ustav Moldavii 1741 goda, izdannyy lo Konstantinom Nikolaem Vel Voevodoyu, Bozhieyu milostiyu Gospodarem zemli Moldavskoy* [The Charter of Moldova of 1741, issued by Io Konstantin Nikolai Vel Voevoda, by the grace of God Lord of the land of Moldavia]. *Zapiski imperatorskago Odesskago obshchestva istorii i drevnostey*. 10. pp. 492–498.

32. Chuchko, M. (2014) *Moldavs'ke uryaduvannya na teritorii Tsetsins'koï/Chernivets'koï, Suchavs'koï ta Khotins'koï volostey* [Moldovan government in the territory of Tsetsin / Chernivtsi, Suceava and Khotyn counties]. In: Dobrzhansky, O.V., Kruglashov, A.M. & Yarmisty, M.V. (eds) *Istoriya rozvitku organiv vladi na teritorii Chernivec'koï oblasti*. Chernivtsi: [s.n.]. pp. 106–187.

33. Chuchko, M. (2021) *Khotins'ka viyna 1621 roku i pridunays'ki knyazivstva: voennyi ta diplomatichniy aspekti uchasti Moldavii i Valakhii u pol's'ko-osmans'komu konflikti* [The Khotyn War of 1621 and the Danube Principalities: Military and Diplomatic Aspects of the Participation of Moldavia and Wallachia in the Polish-Ottoman Conflict]. *XIII Bukovins'ka mizhnarodna istoriko-kraeznavcha konferentsiya, prisvyachena 400-richchyu Khotins'koï viyni*. Proc. of the Conference. Chernivtsi, 22 – 23 October, 2021. Chernivtsi. pp. 9–11.

34. Chuchko, M. & Pivovarov, S. (2010) *Obrazovanie Zemli Moldavskoy i formirovanie ee severnykh granic vo vtoroj polovine XIV nachale XVI v. v svete pis'mennykh istochnikov i arheologicheskikh materialov* [The formation of the Moldavian Land and its northern borders in the second half of the 14th – early 16th century according to written sources and archaeological materials]. *Rusin*. 4. pp. 28–38.

35. Yakovenko, P.A. (1908) *K istorii immuniteta v Vizantii* [On the history of immunity in Byzantium]. Yuriev: [s.n.].

36. Ciobanu, S. (ed.) (1926) *Basarabia* [Bessarabia]. Chişinău: [s.n.].

37. Bălan, T. (1931) *Vornicia in Moldova* [Vornicia in Moldova]. Cernăuţi: [s.n.].

38. Brezoianu, I. (1882) *Vechile instituţiuni ale României: (1327-1866): cu un appendice extras din mai mult de ua sută chrisobuli, spre limpezirea cronologiei a domnitorilor Terrei-româneşti, pe secolii XIV, XV şi XVI* [The old institutions of Romania: (1327–1866): with an appendix extracted from more than one hun-

dred chrisobuli, to clarify the chronology of the rulers of the Romanian-Earth, on the 14th, 15th and 16th centuries]. București: [s.n.].

39. Holban, M. et al. (1983) *Calatori străini despre Țările Române* [Foreign travelers about the Romanian Lands]. Vol. 8. București: Editura Științifică și Enciclopedică : Editura Academiei Române.

40. Costin, N. (1976) *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumini pîna la 1601 și de la 1709 la 1711* [The Chronicle of the Land of Moldavia from the Building of the Lights to 1601 and from 1709 to 1711]. Iași: [s.n.].

41. Curpăn, V.-S. (2014) *Istoria dreptului românesc* [The history of Romanian law]. Iași: [s.n.].

42. Bălan, T. (ed.) (1939) *Documente bucovinene* [Bukovinian documents]. Vol. V. Cernăuți: [s.n.].

43. Bălan, T. (ed.) (1942) *Documente bucovinene* [Bukovinian documents]. Vol. VI. București: [s.n.].

44. Bălan, T. (ed.) (2005) *Documente bucovinene* [Bukovinian documents]. Vol. VII. Iași: [s.n.].

45. Costachescu, M. (ed.) (1931) *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* [Moldovan documents before Stephen the Great]. Vol. I. Iași: [s.n.].

46. Costachescu, M. (ed.) (1932) *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* [Moldovan documents before Stephen the Great]. Vol. II. Iași: [s.n.].

47. Bogdan, I. (ed.) (1900) *Documente privitoare la istoria Românilor urmare la colectiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki* [Documents regarding the history of the Romanians following the collection of Eudoxiu de Hurmuzaki]. Vol. XI. București: [s.n.].

48. Oțetea, A. (ed.) (1975) *Documenta României Historica* [Documenta României Historica]. Seria A. Moldova. Vol.1. București: Academia Republicii Socialiste România.

49. Eșanu, A. & Eșanu, V. (2004) *Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine și fapte* [The age of Stephen the Great. People, destinies and deeds]. București: Editura Institutului Cultural Român.

50. Filitti, I.C. (1935) *Despre vecea organizare administrative a principatelor Române* [About the old administrative organization of the Romanian principalities]. București: [s.n.].

51. Giurescu, C.C. (2003) *Istoria românilor* [The history of the Romanians]. Vol. II. București: [s.n.].

52. Iorga, N. (1904) *Studii și documente cu privire la istoria românilor* [Studies and documents on the history of Romanians]. Vol. VI(2). București: [s.n.].

53. Kaendl, R.F. (2005) *Geschichte von Czernowitz von den altesten Zeit bis zu Gegenwart*. Chernivtsi: [s.n.]

54. Mareci, H. (2005) Din arhiva lui Teodor Bălan (III) [Bălan T. Calarași de Coțmani] [From the archive of Teodor Bălan (III) [Bălan T. Calarași de Coțmani]. *Codrul Cosminului*. 11. pp. 183–200.

55. Negru, I. (2014) *Istoria dreptului Românesc* [The history of Romanian law]. Nagard Lugoj.
56. Nistor, I. (1991) *Istoria Basarabiei* [History of Bessarabia]. București: Humanitas.
57. Nistor, I. (2002) *Istoria românilor* [The history of the Romanians]. Vol. 1. București: Biblioteca Bucureștilor.
58. Nistor, I. (1915) *Români și ruteni în Bucovina* [Romanians and Rusins in Bukovina]. București: [s.n.].
59. Stoicescu, N. (1971) *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV – XVII* [Dictionary of the great rulers of Wallachia and Moldova in 14th – 17th centuries]. București: [s.n.].
60. Stoicescu, N. (1968) *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române* [Courtiers and slujitors. Contributions to the history of the Romanian army]. București: [s.n.].
61. Miron, V. & Irimescu, G. (eds) (1989) *Suceava. Fila de istorie. Documente privitoare la istoria orașului 1388–1918* [Suceava. History. Documents on the history of the city 1388–1918]. Vol. 1. București: [s.n.].
62. Ureche, G., Costin, M. & Neculce, I. (1990) *Letopisetul Țării Moldovei* [The Chronicle of the Country of Moldova]. Chișinău: Hyperion.

Чучко Михайло Костянтинович – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (Україна).

Чучко Михаил Константинович – доктор исторических наук, профессор кафедры всемирной истории факультета истории, политологии и международных отношений Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича (Украина).

Mykhaylo Chuchko – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine).

E-mail: m.chuchko@chnu.edu.ua